

ПРОФЕСИЈА И МОРАЛ

Сажетак: Појам професије користи се у српском језику синонимично са појмовима посао или занимање. Ипак, садржај појма професије је такав да означава само она занимања која испуњавају критеријуме стручности, одговорности и корпоративности. Аутор заступа тезу да је неопходно проширити садржај појма професије ознаком моралности, али и аргументује на који начин су преостале три карактеристике професије нужно повезане са моралности. Проширивањем експлицитног садржаја појма професије ознаком моралности смањује се досег појма, па изван њега остају сви они који заузимају позицију у професији, а не одговарају нужним критеријумима. Вредновање квалитета рада припадника било које професије мора бити условљено претходном идентификацијом појединца као легитимног припадника професије. Уљези у професијама представљају непосредну опасност по целокупно друштво, те овај рад за циљ има појашњавање критеријума за дефинисање професије. Рад се посебно осврће на сферу политике, која где је критеријум моралности нарочито комплексан.

Кључне речи: професија, морал, етика, политика, појам

Једна од базичних особина човека јесте његова друштвеност. Човек као *zoon politikon* рађа се, развија и живи само у друштву, само у сталној интеракцији са другим људима, само кроз континуирано размењивање садржаја свести са ближњима. Људска трансценденција животињског и прималног стања свести омогућена је нашом менталном способношћу да стварамо, организујемо, и комуницирамо појмове путем симбола. Најважнији симболички систем људске комуникације јесте језик, док има и оних који чак сматрају да људска свест почива на језику. Ипак, колико се год језик приближавао савршености својом еволуцијом, чини се да никада неће у потпуности моћи осликати садржај људске свести. Врло често суочени смо са феноменима пред којима језик достиже своје лимите и показује своју голу недораслост свести. Ова је несавршеност језика одговорна за немали број човекових заблуда, недоследности, и неразумевања. Поједини се термини користе, двосмислено, прешироко и ван контек-

* draganstanar@yahoo.com

ста, а неретко се управо таква употреба дубоко устали у језику, до те мере да термин или реч промени своје изворно значење, и почне реферирати на други појам. Термин професија представља једну такву реч, реч чија се употреба у језику „померила“ тек незнатно, али сасвим довољно да у колоквијалном говору више не означава изворни појам. Прецизним дефинисањем значења термина професија, и тачним дефинисањем појма на који овај термин реферира, доприносимо не само појмовном разјашњењу, већ и веома значајним друштвеним импликацијама употребе овог термина у свакодневници.

У свакодневном говору термин професија углавном се користи синонимно са термином занимање, уз тек повремено разликовање значења ова два термина. Чак и у тим ретким случајевима, под занимањем подразумевамо тренутни посао, док под професијом подразумевамо посао за који се неко школовао и за који је стекао неку врсту потврде. Ипак, значење термина професија прилично се разликује, или би бар требало да се разликује, од значења термина занимање или посао. Дефинисање појма професије омогућиће нам увид у корениту разлику између оних чланова друштва који се могу сматрати члановима професије и оних који се баве неким занимањем, а од нарочите је важности испитати моралну компоненту појма професије. Један од аутора који увиђа потребу дефинисање професије је Хантингтон (Huntington), један од најзначајнијих политиколога друге половине прошлога века. У његовом, за војну професију капиталном, делу *Војник и држава*, он препознаје три карактеристике „које разликују једну професију као посебну врсту занимања... стручност, одговорност и припадништво групи“ (Huntington, 2004: 10). Сва су три атрибута професије на један коренит и дубок начин повезана, међусобно се условљавају, један из другог проистичу и готово се међусобно дефинишу. Уверени смо да је неопходно проширити дефиницију и опис појма професије са још једним, додатним, атрибутом, који би суштински и логички повезао постојећа три, и који би у многome олакшао не само процес евалуације важности професије, већ и процес дефинисања и препознавања припадника једне професије. Тај атрибут професије јесте етички атрибут, тачније **моралност**. Свесни стања морала у савременом друштву, сматрамо важним на почетку напоменути да етика никада није претендовала да опише садашње друштво, већ да опише друштво ка којем треба тежити – наше тврдње стога нису дескриптивне већ прескриптивне.

Занимања и професије

Не само да намеравамо да придодамо атрибут моралности дефиницији појма професије, већ за циљ имамо постулирање моралности као темеља постојања професије. Тек се на овом темељу могу сазидати три носећа стуба професије – стручност, одговорност и припадништво групи. Као што Хантингтон напомиње, добробит целокупног друштва као јавно добро јесте у фокусу припадника професије, она представља њихов ултимативни циљ. Овај је циљ сам по себи морално вредан, тј. инхерентно добар, и поставља припаднике профе-

сије у деликатну позицију у којој зарада, која представља само инструментално добро, није и не може бити стављена испред инхерентно доброг циља. Примарна мотивација за обављање посла свих припадника професије мора бити допринос процесу стварања друштвеног благостања, а не лична материјална добит и зарада. Управо је тај инхерентно добар циљ припадника професије, односно тежња његовом испуњавању, критеријум којим дефинишемо шта заправо значи бити „професионалац“¹. Наравно, ово не значи да нико од припадника занимања које нису професије не може допринети друштву, али он за разлику од професионалаца нема дужност да то чини.

За разлику од стручњака који раде у пословима који нису професије, и чији се квалитет не мери под нужном претпоставком да остварују циљ друштвеног добра већ на основу њихове ефикасности у примени стечених знања и вештина, испуњавање интринзично доброг циља представља базични предуслов било каквог даљег вредновања квалитета рада припадника професије. На пример, добар трговац је онај који успешно и вешто примењује своја знања, склоности и вештине у процесу трговине, и тиме прибавља материјалну добит, која је циљ процеса трговине. Потпуно је ирелевантно да ли тај човек тргује храном и књигама или цигаретама и оружјем – уколико оптимално користи своја знања, склоности и вештине, и тиме стиче материјалну добит, он је добар трговац. Предмет трговања је ирелевантан за дефинисање појма трговац, будући да не постоји нека издвојена и дефинисана карактеристика трговца која би диктирала чиме он све тргује. Исто се може применити на програмера, архитекту, столара и све оне чија занимања нису професије – квалитет њиховог рада процењује се на основу ефикасности примене знања и вештине, а не на основу циља којем у процесу рада теже. Чини се редувантно истаћи да циљ процеса рада не утиче ни на који начин на њихово припадништво неком занимању, тј. да програмер остаје програмер без обзира на то да ли развија програм за едукацију угрожених друштвених група или алгоритам за повећавање предаторских каматних стопа у банкама; столар остаје столар без обзира на то да ли прави анатомске столице за децу са посебним потребама или справу за мучење политичких затвореника и дисидената. Они не губе својство и функцију програмера или столара, нити је потребно редефинисати те појмове како би програмери остали само они људи који програмирају за инхерентно добар циљ или како би столари остали само они људи који праве предмете од дрвета који ће имати ваљану употребу и који ће служити за добробит.

Са друге стране, припадници професија морају да првенствено испуне нужан захтев тежње ка интринзично добром циљу свог рада како би се квалитет њихове примене знања, склоности и вештине уопште вредновао. Штавише, става смо да одступање од таквог циља не само да негира могућност било каквог квалитета припадника професије, већ га дисквалификује као „професионалца“. Управо због овог појмовно-нужног атрибута, да обављање посла у професији мора бити у циљу интринзичног добра (друштвеног благостања), а

¹ Термин професионалац у овом контексту користимо да означимо припадника професија, које смо претходно дефинисали Хантингтоновом терминологијом

не инструменталног добра (новац, слава, репутација, итд.), постулирамо моралност као четврту нужну карактеристику професије, у чијем недостатку особа не може бити припадник професије, без обзира на то колико је ефикасна у примени знања, склоности и вештина. Пре него што се окренемо неким практичним примерима, неопходно је препознати и идентификовати која су то занимања која бисмо могли назвати професијама, тј. која испуњавају све критеријуме професије – стручност, одговорност, припадништво групи и моралност. Чини се да је прво и нагушће сито кроз које ћемо пропустити сва занимања у потрази за професијама сито изузетне друштвене важности. Професије су занимања од суштинског друштвеног значаја, занимања која су постојала и постоје у сваком друштву, стубови који држе једну људску заједницу и без којих та заједница нема будућност. Друго, нешто „финије“, сито јесте сито материјалне надокнаде за рад, која у случају професија може бити само секундарни мотиватор и разлог за рад. Коначно, последње сито јесте прескриптивно сито друштвеног поштовања и угледа које нам говори о томе која занимања би требало да буду друштвено најцењенија. Када сва занимања у једном друштву протресемо кроз ова сита, пред нама ће остати само она занимања која су друштвено витална², чија се важност никада не може материјално довољно компензовати већ се материјална компензација суплементира, у идеалном случају, огромним друштвеним угледом и поштовањем. Очигледно, оваквих занимања не може бити много, али се неке професије на први поглед издвајају као еклатантни примери професија – лекари, полицајци, судије, војни официри³ и учитељи⁴. Са друге стране постоје занимања која се можда на први поглед, услед високог степена друштвене компромитованости, не чине професијама, али то свакако јесу – политичари, новинари⁵, свештеници, итд. Важност професија за свако друштво осликана је и постојањем специфичних примењених етика (војна етика, медицинска етика, правна етика, полицијска етика, итд.) али и феноменом заклетви друштву које су обавезне за припаднике многих професија у готово свим савременим друштвима.

Моралност као *condition sine qua non* професије

Покушајмо утврдити суштинску важност моралности као нужне карактеристике професије. Када говоримо о моралности као стубу професије, говоримо првенствено у телеолошком контексту моралне исправности циља обављања посла, тј. тежњи интринзично добром циљу – добром друштву и друш-

² Можда се може ићи и толико далеко да се тврди да су она друштвено нужна.

³ Развојем савремених оружаних снага, све више се говори о томе да се и подофицири могу третирати као професија, будући да је модеран систем напредовања и усавшавања у војскама света, поготово оним развијенијим, такав да диктира веома строге услове за подофицирске чиновне.

⁴ Под овим подразумевамо све оне људе који се баве наставничким послом – учитељи, наставници и професори.

⁵ Новинари су више него икад од посебне важности, у модерном информатичком добу медиократије.

твеном благостању⁶. Уколико су циљ и сврха обављања посла само инструментално добри, тј. уколико се професионалац примарно води материјалним или неким другим ефемерним интересом и мотивом, он није нужно „лош“ у томе шта чини, али престаје да буде припадник професије. Рецимо, лош архитекта је онај архитекта чије пројектоване грађевине не испуњавају одређене услове, које су нестабилне, непрактичне, итд. али он остаје архитекта, без обзира на то да ли пројектује музеј или подземни бункер неке терористичке групе. Он може бити фантастичан архитекта уколико пројектује најсавршенији подземни бункер који ће терористичкој групи омогућити надмоћ у сукобу са безбедносним структурама. Исто тако, лош електричар је онај електричар који нема довољно знања, или не уме да примени знање, везано за електричне водове, спојеве, итд. али он остаје електричар, без обзира на то да ли уводи струју у обданиште или пушта у рад електричну столицу. Стога, он такође може бити сјајан електричар уколико направи електричну столицу која убија ратне заробљенике уз минималну потрошњу електричне енергије. Њихово занимање и квалитет њиховог рада не зависе од моралне вредности и исправности циља тог рада.

Са друге стране, лош лекар је онај лекар који не поседује довољно знања, или не уме да га адекватно примени, у циљу лечења болесника, али он остаје лекар само и једино уколико је циљ његовог рада да излечи болесника. Он не само да не може бити добар лекар уколико своја знања примени за вађење и трговину органима бескућника, он не може уопште бити лекар, тј. он престаје да буде лекар уколико циљ његовог рада није излечење болесника, без обзира на то колико он технички беспрекорно и савршено извео вађење бубрега из киднапованог бескућника. Слично, официр може бити лош официр уколико не уме да створи кохезију у јединици, уколико је исувише попустљив према подређенима, уколико не познаје материју којом се бави, итд. али он остаје официр само и једино уколико је циљ његовог рада одбрана земље. Као и у случају лекара, он не само да не може бити добар официр уколико је циљ његовог професионалног рада да освети жртве на својој страни тако што ће стрељати све ратне заробљенике или спалити непријатељско село, већ он престаје да буде официр. Ни овде апсолутно није битно са колико је тактичког умећа он извео комбинацију ватре и покрета, и колико је ефикасно располагао материјално-техничким средствима приликом акције паљења цивилних објеката или стрељања заробљеника. Наш циљ није дискусија о томе шта је и какав је „добар професионалац“, већ постављање нужног захтева да се суђење о квалитету припадника професије може вршити тек пошто се донесе суд о томе да ли неко уопште припада професији.

Уколико циљ њихове примене знања није интринзично добар, они „испадају“ из досега појма⁷ професија, будући да они сами више не испуњавају

⁶ Моралност у професији представља јавну, а не приватну врлину. Намера овог рада није испитивање апсолутне приватне моралности припадника професија, нити тврдња да само високо морални појединци могу бити припадници професије, мада се и о овој тврдњи може дискутовати.

⁷ Логика дефинише досег појма као „скуп свих појединачних предмета на које се односи неки појам“ (Петровић, 2011: 21).

услов садржаја појма⁸, и то нужно експлицитног садржаја. Ово се може применити и на све друге припаднике професија – на професоре који реторички савршено систематизују и уобличавају своје личне фрустрације и светоназоре у форму предавања, на новинаре који технички сјајно пишу стилски савршен наручен чланак, на политичаре који маестрално користе лукавство, тргују утицајем и стварају коалиције зарад сопственог богаћења, итд. Они не само да нису „добри“ професори/новинари/политичари, иако технички савршено примењују своје знање и способности, они уопште нису професори/новинари/политичари, итд. Лош професор је онај професор који не уме да пренесе знање, да држи пажњу, да инспирише и мотивише; лош новинар је онај новинар који не влада стилем, који нема развијено критичко мишљење, који је недовољно обавештен о теми којом се бави; лош политичар је онај који нема способност да предвиди ситуацију, који нема склоност ситуационој интелигенцији и импровизацији, који нема харизму. Професор који се „дописује“ на научне радове, који не усавршава своје знање, код којег се испити купују новцем или утицајем и који предавања користи за промоцију својих ненаучних идеја није професор; новинар који пише лажи, који свесно доприноси радикализацији и/или „успављивању“ публике, и који трпи идеолошку цензуру није новинар; политичар који је корумпиран и који злоупотребљава свој положај није политичар. Форма без суштине.

Наравно, не значи да не постоје ситуације у којима долази до својеврсне конвергенције инструментално и интринзично добрих циљева, у којима професионалац тежећи вишем друштвеном добру остварује и инструментална добра као што су новац, утицај и слава. Штавише, оне су веома пожељне, али само под условом да су инструментална добра нуспојава и нуспродукт тежње ка остваривању интринзично доброг циља. Припадници ма које професије који делају зарад инструменталног, уместо интринзично доброг, циља нису ништа друго до уљези у професији – уљези који имају звање, плату и углед припадника професије.

Морална основа осталих карактеристика професије

Као што је већ напоменуто, намера није само да придодемо моралност Хантинготовој тријади атрибута професије, већ да ступулирамо моралност као темељ осталих атрибута професије. Свакако да ове карактеристике постоје у садржају појма професија, али се чини да без моралности постоји реална опасност њихове манифестације на трагично погрешне начине.

Стручност подразумева високо специјализовано знање које се стиче дугогодишњим образовањем, потврђено неком врстом дипломе. Сматрамо да је за припаднике професије неопходно не само уско специјализовано знање, већ и стабилан интелектуални темељ који је изграђен од чврстог материјала опште образованости. Кук (Сook) говори о официрима када пише да је уз специјали-

⁸ Логика дефинише садржај појма као „скуп битних ознака (карактеристика, прим. аут.) појма“. *Ибид.*

зовано знање стратегије неопходно и „дубоко знање из историје, културне антропологије, политичке теорије, религије и филозофије“ (Cook, 2015:38) да би се неко назвао официром, али овај се принцип може применити на припаднике свих професије. У потпуности је у праву Кајтез када пише:

„Људи који не разумеју суштину и тајну живота сматрају да се може бити прави лекар, државник, свештеник, судија и војник и без основних и примарних знања, да се може извршити надоградња знања и духовне вертикале без чврстих интелектуалних основа и доброг темеља културе. Такав раст и развој једноставно противречи самој природи живота“ (Кајтез, 2016: 5).

То академско знање се обнавља и допуњује искуством и сталним усавршавањем у пракси. Међутим, стручност остаје релевантна за професију, тј. остаје део експлицитног садржаја појма професије само уколико је прво испуњен услов моралности. Као што смо навели у неколико претходних примера, чак и технички изузетно висок квалитет рада једног високо образованог припадника професије не конституише његово припадништво професији, уколико његов рад није базиран на сврси и циљу остваривања друштвене добробити. Смисао и суштина стручности у професији консеквенцијалистички је одређена циљем којем се тежи, и вреднује се само ако је циљ интринзично вредан – он је предуслов уважавања и вредновања стручности. Савршено је могуће да постоји припадник професије са ниским степеном стручности, уколико испуњава услов моралности, али је немогуће постојање припадника професије који не испуњавања услов моралности, чак и ако он поседује наднаравски висок степен стручности. И Хантингтон препознаје овај услов, када пише да „лекар престаје да буде лекар ако користи своје вештине у сврхе које су штете по друштво“ (Huntington, 2004: 12), мада бисмо ми још пооштрили критеријум, и захтевали да циљ који дисквалификује особу као лекара не мора бити штета по друштво, већ било који циљ који није оздрављење и добробит пацијента⁹.

Одговорност представља атрибут професије који је у најужој вези са моралношћу. Она се заправо и конституише на идентификовању циља и „клијента“ рада у професији – циљ представљен друштвеним благостањем и „клијент“ представљен друштвом. Будући да је сваки припадник професије одговоран друштву, и да је циљ његовог рада друштвана корист и добробит, постаје веома тешко објаснити постојање одговорности уколико циљ није друштвена добробит, већ неки инструментално добар циљ, као што је зарада. У том случају, „клијент“ престаје да буде друштво у целини, а клијентом постаје само онај појединац или друштвена група која је одговорна за плаћање. Сходно томе, и агент којеме примаран циљ делања није инхерентно већ само инструментално добар није више одговоран друштву, што је нужан садржај појма професије, па он тако престаје да буде професионалац. На пример, полицајац којем је циљ делања зарађивање новца одговоран је ономе ко га плаћа, тј. појединцу или групи људи који располажу буџетом за плате припадника полиције. Сходно

⁹ Лекар који лечи само оне пацијенте који могу да приуште његове услуге не чини директно друштвену штету, али је мотивисан стицањем новца, док је оздрављење и благостање пацијента нуспродукт процеса примене његове стручности зарад новца.

томе, он престаје да буде полицајац, јер то подразумева његову одговорност друштву, а не извору зараде и сигурности посла. Он постаје улез у полицијској униформи. Исто тако, политичар којем је циљ што дуже задржавање на позицији зарад зарађивања, утицаја и друштвеног угледа, одговоран је само ономе ко га на то место поставља, и у складу са тим и дела. Он престаје да буде припадник професије политичара, и постаје улез на политичкој функцији. Моралност, у описаном смислу морално инхерентно вредног циља делања, нужна је за исправно конституисање одговорности припадника професије, а недостатак таквог циља „помера“ објекат одговорности са друштва на особу или групу која обезбеђује инструментално добар циљ делања – углавном новац. Тиме се губи један од основних услова оптималног функционисања друштва, „дубока морална веза поверења... између професије, тј. њених чланова као ‘професионалаца’, и друштва којем служе“ (Snider, 2015:17).

Осећај припадништва групи унутар професије дериван је из посебности позива, огромног утицаја који професија има на целокупан живот, заједничког школовања, сличних услова рада, итд. Неке су професије, попут официра, веома изоловане од остатка друштва, што у многоме повећава емпатију и разумевања. Униформе могу бити додатан начин разликовања припадника професије од остатка друштва (официри, полицајци, лекари, свештеници, у неким друштвима и судије,). Припадништво групи, и импликације ове карактеристике, као што су повећана солидарност и лојалност колегама, такође обавезно захтева моралност као подлогу, како би се на прави начин манифестовале. Солидарност и емпатија за припадника професије морају бити условљене његовим радом на остваривању интринзично доброг циља, јер уколико такав циљ изостане, солидарност и саосећање постају негативне и нежељене појаве. Конкретно, уколико рецимо судија прима мито било какве врсте за доношење одређене пресуде, не може се тражити од његових колега да у име осећаја припадности групи и емпатије према колеги занемаре, прећуте или заташкају његово понашање. Исправан начин демонстрирања осећаја припадности групи у овом случају био би „дисциплиновање и изопштавање неморалног члана“ (Alexandra, 2007:80) из групе, чиме би се показала лојалност према вредности професије којој припадају. Припадник професије првенствено мора бити лојалан остваривању друштвено вредног и пожељног циља и лојалан друштву, а тек онда својим колегама. Са друге стране, припадници професије морају у име солидарности и осећаја припадништва групи да сви до једног подигну глас и демонстрирају солидарност уколико се један од њих нађе на удару неког појединца или друштвене групе (углавном се мисли на представнике власти) услед непристајања на уступке и притиске. Исти принцип важи и за официре, полицајце, новинаре, свештенике, итд. Морал диктира када и на који начин се исказује солидарност и подршка унутар групе.

„Клизава падина“ политике

Иако су професије дубоко повезане, не само овим заједничким карактеристикама, већ и темелним друштвеним значајем, свака од њих поседује вели-

ки број специфичности које обликују не само рад и делање у одређеној професији, већ и њихове припаднике. Када говоримо из етичке перспективе, тј. када дискутујемо о моралности као нужној карактеристици професије, политика представља највеловетије и најопасније поље деловања, а политичари, као припадници професије, целу каријеру проводе на морално веома клизавој падини. Као што Кант пише у *Вечном миру*, када политика каже „будите мудри као змије, морал томе додаје... и невини као голубови“ (Kant, 1974:156) функционисајући као средство ограничавања делања у политици. Уколико бисмо желели једну темељну анализу места морала у политици, морали бисмо дозволити стотине страна плодноне расправе, позивања на највеће ауторитете политичке филозофије и етике и десетине анализа случајева. Наше је питање ипак много уже и специфичније и везано је искључиво за моралност као карактеристику професије.

За разлику од идеје добра као сврхе бављења политиком античких Грка (Платон и Аристотел), нововековне идеје политичких филозофа, од који су најзнаменитије оне Хобса (Hobbes), Мора (More) и нарочито Макијавелија (Machiavelli), отвориле су пут доживљају политике као „технике владања“, као начина достизања моћи. Овакво је виђење улоге морала у политици врло присутно и у модерном добу, код утицајних аутора као што су Кисинџер (Kissinger), Моргентхау (Morgenthau), Бжежински (Brzezinski), итд. Одувек је „један од најзначајнијих и најбитнијих односа за сваку политику њен однос према моралу“ (Ћирић, 1990: 7). Нововековно схватање политике, у којој се бављење политиком доживљава као процес долажења до моћи и утицаја, управо показује нужност моралности као атрибута професије. Наиме, Вебер (Weber), у његовом предавању *Политика као позив*, дефинише политику као „тежњу за судјеловањем у моћи или за утицајем на расподјелу моћи“ (Weber, 1999: 162). Моћ свакако представља добро, али само инструментално добро, јер се служећи њома постижу други циљеви, који не морају да буди морално оправдани. Заправо, и сам Вебер то увиђа, када у истом предавању каже да моћ представља „средство у служби других циљева – идеалних или егоистичких“ (Weber, 1999: 162) али и тежњу ка моћи ради ње саме, тј. ради уживања у престижу моћи. Стога, да би неко био политичар, неопходно је постулирати нужан захтев да циљ његовог рада мора бити интринзично, а не само инструментално, добар циљ, као што је стицање моћи.

Чак и испуњен критеријум моралности, која у овом контексту означава нужну орјентисаност интринзично добром циљу, може бити проблематичан у случају политике. Заправо, историја људског друштва нам показује да су најнеморалније одлуке доношене, а најтрагичније акције спровођене, управо из тежње ка остваривању циља који је (не)исправно перципиран као интринзично добар. Чупић вешто препознаје, „у служби великог зла била је и политика у оним заједницама у којима су се реализовале или доминирале утопијске идеје“ (Ћирић, 1990: 10). Уколико прихватимо претпоставку да политичар тежи интринзично добром циљу, као и да испуњава остала три критеријума професије, остаје дилема око моралне исправности средстава које користи у сврху постизања легитимног циља. Поново се налазимо пред историјском етичком диле-

мом – можемо ли дозволити чувени макијавелистички¹⁰ приступ политици у којем циљ оправдава средства? У једном случају, када је циљ само инструментално добар, одговор је очигледан и недвосмислен – не, такав циљ никако не може да оправда коришћење морално погрешних средстава. У другом случају, када се тежи интринзично добром циљу, питање оправданости средстава је много комплексније. Утилитаризам, као и свака телеолошка етичка теорија, има начина да оправда коришћење морално проблематичних средстава уколико она резултују корисним исходом. Деонтолошки приступ етици налази коришћење неморалних средстава веома проблематичним, штавише увек погрешним, без обзира на циљ и резултат њиховог коришћења. Без жеље и реалне могућности да залазимо дубље у мрачна беспућа вековне теоријске расправе између присталица консеквенцијалистичког и деонтолошког виђења етике, осврнимо се за тренутак само на једну веома занимљиву доктрину – доктрину „прљавих руку“ о којој се последњих 50-ак година води изузетно жива и плодна расправа готово свих релевантних мислилаца који се баве политичком филозофијом¹¹. Ова доктрина, којој је име дао Волцер (Walzer), а која се на појединим местима објашњава и као доктрина „кварења племенитог циља“ (Miller, 2007:92; Coady, 2008:76), поготово је важна за припаднике двају професија, официре и политичаре, јер препознаје ситуације у којима се „политичари и војни лидери (официр прим. аут.) некада могу наћи, где не могу да избегну неморално делање“ (Walzer, 2004:45-46), зарад остваривања морално исправног циља. Идеја је да у овим ситуацијама официри и политичари¹² на неки начин свесно преузимају одговорност за морално неисправне поступке, у циљу постизања „вишег“ добра. Штавише, неки аутори иду и корак даље, тврдећи да политичари¹³ немају право да стављају „чистоту своје душе и руку изнад живота и добробити великог броја људи“ (Nagel, 1979: 63). Нејгел (Nagel) сматра да је такво делање заправо морално нужно, јер је идеја да неко може „оправдано жрвовати сопствени морални интегритет у служби довољно вредног циља некохерентна... јер уколико је неки чин оправдан онда се његовим чињењем не жртвује морални интегритет, већ се тиме он чува“ (Nagel, 1979: 63.). Нилсен (Nielsen) у истом духу подвлачи да овде није у питању дилема „између добра и зла... већ између зла и зла... и да треба да одаберемо мање зло“ (Nielsen, 2007: 20).

Ипак, оно што је значајно за нас и за наше истраживање није пресецање вековног консеквенцијалистичко-деонтолошког Гордијевог чвора, већ следећи

¹⁰ Овакав се приступ назива макијавелистичким, иако Николо Макијавели није формулисао ову мисао ни у једном свом делу. Постоје озбиљне тврдње да је чувеном италијанском мислиоцу намерно подметнута ова формулација. Истини за вољу, Макијавели јесте аутор мисли да владар мора да се ослободи врлине ако жели да буде „добар владар“

¹¹ Стокер (Stocker) наводи преко 50 најзначајнијих аутора и њихових дела посвећених проблему „прљавих руку“ у другој половини XX века, са закључком да никакав консензус није ни на видiku (Stocker, 1990: 9).

¹² У оваквим ситуација би могли да се нађу и припадници неких других професије – полицајци, судије, итд.

¹³ Можда би било zgodно да се у оквиру политичке професије истакну они који су државници - у Вебервом идеално-типском моделу они који су узор онемо што би сваки политичар требао да чини.

закључак - докле год припадник професије, у овом случају политичар, тежи остваривању друштвеног добра, он остаје припадник професије, тј. на његов статус политичара не утичу средства којима се он служи. Она свакако утичу на то какав је он политичар, врло вероватно и на то какав је човек, али га не дисквалификују као припадника професије. Оно што га дисквалификује као припадника професије јесте тежња неком инструментално добром циљу. Дубоко истинита мисао да политика квари људе који у њу уђу мора бити допуњена једнако истинитом мишљу да „покварени људи кваре политику“ (Dugick, 2016:43).

Друштво уљеза

Друштвена важност професија никада се не може пренагласити. Свако друштво почива на онима који радни век проводе доприносећи очувању и прогресу друштва у којем живе, чији је живот просвећен „задовољавању фундаменталних потреба“ (Alexandra, 2007: 79) људи у једном друштву. Кичму сваког друштва чине лекари, полицајци, судије, официри, политичари, професори, новинари, свештеници, итд. Додавање нужног атрибута моралности у садржај појма професија осигурава друштву професионалце који раде за добробит друштва, на које заједница може да се ослони и којима може да верује. Сви они који се воде као припадници професије, који носе униформе неке професије, који примају плату и уживају углед припадника неке професије дужни су увек и у свако доба поступати у циљу остваривања интринзично доброг циља – друштвене добробити и благостања. Остатак друштва има пуну слободу да се бави зарађивањем новца, репутације и славе, а у том процесу може успутно допринети у целокупном друштву. Међутим, сви они који не теже интринзично добром циљу, већ кроз професију примарно остварују инструментални циљ зараде и постизања моћи, представљају опасне и токсичне уљезе. Оно што је посебно опасно јесте што се у процесу остваривања инструментално доброг циља зараде ових уљеза често као нуспојава остварује и нека друштвена корист и добробит. Изгледа парадоксално, али на дуге стазе за друштво и заједницу би било много боље да се не дешава ова нуспојава, јер она ствара, понекад снажну, илузију (каквог-таквог) функционисања установа и институција, а тиме и друштва. Али, друштвена корист и благостање не смеју бити тек нуспојава нечије борбе за моћ или новац, већ управо супротно – новац, моћ и углед могу бити само пожељне нуспојаве борбе професионалаца за интринзично и инхерентно добар циљ – побољшање друштва и услова живота једне политичке заједнице.

Неопходно је проширивањем садржаја појма професије смањити његов досег, и тиме не само учинити важан корак ка оздрављењу друштва, већ створити минималне услове за његово одрживо функционисање. Докле год друштво прихвата да дефинише припаднике професије без да њихово припадништво професији услови атрибутом моралности, оно срља у пропаст. Друштво у којем је сваки политички напредак тек нуспојава борбе за моћ, новац и утицај

човека на функцији јесте друштво без перспективе. Друштво у којем је оздрављење болесника тек нуспојава намере човека у белом мантилу да заради јесте болесно друштво. Друштво у којем је наоружавање и увежбавање војске тек нуспојава намере човека у официрској униформи да пришије још једну розету или још један ширит, јесте небезбедно друштво. Друштво у којем је диплома настала тек као нуспојава напора професора да се материјално осигура је друштво без будућности. Коначно, то је друштво без политичара, без лекара, без официра, без учитеља... Друштво уљеза. Друштво илузије и привида. Друштво празне форме без суштине. Немогуће друштво.

Литература:

1. Alexandra, Andrew (2007): "Professional Ethics for Politicians?", *Politics and Morality*, Palgrave MacMillan, Basingstoke
2. Coady, C.A.J. (2008): *Messy Morality*, Clarendon Press, Oxford, 2008.
3. Cook, Patricia (2015): "A Profession Like No Other", *Routledge Handbook of Military Ethics*, Taylor and Francis Group, London
4. Čupić, Čedomir (1990): *Politika i zlo*, Univerzitetska riječ, Nikšić
5. Durcik, Vladimir (2016): "Ethics of Politics in Context of the Present", *Organizacija i zardzanije, Zeszyty naukowe politechniki, Slaskiej*, br. 94
6. Hantington, Semjuel P. (2004): *Vojnik i država*, Fakultet političkih nauka, Beograd
7. Kajtez, Ilija (2016): "Philosophers – The Greatest Teachers of the World", *Vojno delo*, Beograd, br. 8
8. Miller, Seumas, (2007): "Noble Cause Corruption in Politics", *Politics and Morality*, Palgrave MacMillan, Basingstoke
9. Nagel, Thomas (1979): *Mortal Questions*, Cambridge University Press, Cambridge
10. Nielsen, Kai (2007): "There is No Dilemma of Dirty Hands", "Noble Cause Corruption in Politics", *Politics and Morality*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, 2007.
11. Snider, Don M. (2015): "American Military Professions and Their Ethics", *Routledge Handbook of Military Ethics*, Taylor and Francis Group, London.
12. Stocker, Michael (1990): *Plural and Conflicting Values*, Oxford University Press, Oxford
13. Walzer, Michael (2004) *Arguing about War*, Yale University Press, New Haven
14. Weber, Max (1999): *Vlast i politika*, Naklada Jesenjski i Turk, Zagreb
15. Petrović, Gajo (2011): *Logika*, Zavod za udžbenike, Beograd

PROFESSION AND MORALITY

Summary: The notion of profession is used in Serbian language interchangeably with notions occupation and job. However, the content of the notion of profession is such that it refers only to those occupations that meet the criteria of expertise, responsibility and corporativism. Author asserts that it is necessary to supplement the content of the notion of profession with morality, understood as striving towards an inherently good goal, but also argues that it is a foundation for all three characteristics. By supplementing the explicit content of the notion, we are reducing its range, leaving all those who fail to meet the criteria

outside of the notion of profession. Evaluation of quality of work of a member of any profession (policemen, judges, military officers, doctors, priests, politicians, journalists, etc.) must be preconditioned with his identification as a legitimate member of that profession. Intruders in professions represent a direct peril for entire society, and this paper aims to clarify and supplement the criteria for defining professions with the criteria of necessary morality. This paper particularly addresses the area of politics, where the criteria of morality is especially complex, given the fact that different ethical theories provide different sets of tools for moral evaluation of actions in politics.

Key words: profession, morality, ethics, politics, notion

